

Van kaart naar landschap

Ruim een jaar geleden besliste de redactieraad van Tijd-Schrift om een themanummer rond historische geografie uit te brengen. Die keuze valt eenvoudig te motiveren: de band tussen heemkunde, lokaal-erfgoedpraktijk en historische geografie is namelijk evident. Deze drie 'disciplines' richten zich immers op plaatsgebonden aspecten van het verleden. Heemkundigen ontrafelen de geschiedenis van een bepaalde streek of plek en hun bewoners. In de lokaal-erfgoedpraktijk richt men zich op het beheer van de cultuurhistorische nalatenschap van een plaatselijke gemeenschap. Historisch geografen, ten slotte, bestuderen de landschapsevolutie van een bepaalde plaats. Telkens is er dus dat verband met een duidelijk afgebakende lokaliteit: een dorp, een gemeente, een streek, een provincie, een gewest.

Zoals de naam het zelf al aangeeft, is de historische geografie bij uitstek een multidisciplinair studieveld. Ze wordt echter niet alleen beoefend door geschiedkundigen met geografische feeling en door geografen met historische interesse, maar ook door archeologen, landschapsbeheerders, architecten, stedenbouwkundigen, planologen, toponymisten, milieuzorgers, erfgoedwerkers én heemkundigen. Die kruisbestuiving levert vruchtbare resultaten op, dat staat vast, maar kan ook voor problemen zorgen. Over de muren van disciplines en expertises heen werken, is niet altijd eenvoudig. Wie daarin wil slagen, moet zich vooral bewust zijn van het feit dat andere disciplines vaak ook andere invalshoeken en doelstellingen hanteren en dat de eigen kennis en manier van werken niet zomaar te transplanteren zijn. Uiteraard was het onmogelijk om al deze disciplines en hun geplogenheden binnen dit nummer van Tijd-Schrift een plaats te geven, maar we hebben wel getracht om u als lezer van enkele mogelijke kruisbestuivingen te laten proeven.

Los daarvan zit er in dit nummer toch een duidelijke rode draad: de kaarten. Het heeft ons als redactieraad verrast dat de studie van historische kaarten in bijna alle bijdragen een prominente plaats opeist. Dat verklaart meteen ook de algemene titel van dit Tijd-Schrift: 'Van kaart naar landschap'. Of het nu gaat om topografische kaarten, perceelsplannen, landboeken, digitale routeplanners of luchtfoto's (om slechts die types te noemen), historische kaarten vormen een schitterende bron om (de transformaties van) het historische landschap te bestuderen. Bovendien vormen die documenten, al dan niet in herwerkte vorm, een ideaal medium om de uitgeschreven landschapsgeschiedenis aanschouwelijk te maken. De afbeeldingen van de bijdragen in dit nummer zijn dus meer dan mooie prentjes bij de tekst: ze brengen die teksten letterlijk in kaart en zorgen ervoor dat u als lezer het historische landschap kan zien en haar evoluties kan volgen.

De afbeeldingen van de bijdragen in dit nummer zijn meer dan mooie prentjes bij de tekst.

Historische kaarten zijn uiteraard niet de enige bron om aan historisch geografisch onderzoek te doen. Het arsenaal aan gegevens (en de invalshoeken om die te bestuderen) is zeer breed en komt in de artikels dan ook tot uiting: prijzijen, kadasters, staten van goed, veldprospectie, resultaten van archeologische boringen, plaatsnamen, rekeningen, enzovoort. Binnen dit Tijd-Schriftnummer wordt dat alles weliswaar met een cartografische bril bekeken, geanalyseerd en geïnterpreteerd. In enkele bijdragen gebeurt dat door de gegevens samen te brengen in een GIS of geografisch informatiesysteem, een digitale databank waarin cartografische en tekstuele gegevens aan elkaar kunnen worden gekoppeld. Wie in navolging van enkele auteurs zelf ook een beroep wil doen op GIS voor (landschaps)historisch onderzoek, kan daarvoor terecht in de laatste bijdrage van Bart De Wit en ondergetekende. We willen met deze summiere handleiding vooral aantonen dat GIS hoe langer hoe gebruiksvriendelijker wordt. Wat oefening volstaat om thuis, achter de computer, een GIS-analyse uit te voeren. Aan het einde van het artikel lijsten we enkele nuttige handboeken, overzichtswerken en inspirerende voorbeelden op.

Wat oefening volstaat om thuis, achter de computer, een Gis-analyse uit te voeren.

We hebben ervoor geopteerd om dit nummer van Tijd-Schrift af te trappen met de minst cartografische bijdrage. In het eerste artikel kijkt Pieter Beyls naar de 'mensen achter de bronnen', meer bepaald naar landmeters en prijzers die verantwoordelijk waren voor de opmeting, de kartering en de waardebepaling van percelen in het vroegmoderne Oost-Vlaamse landschap. Beyls gaat dieper in op de manier waarop deze specialisten hun expertise opbouwden en hoe dit tot uiting komt in allerlei types documenten (in de eerste plaats in het kaartmateriaal zelf). In de daaropvolgende bijdrage van Martijn Vandenbroucke wordt één van die cartografische 'producten' minutieus geanalyseerd: het zeventiende-eeuwse landboek van Tielt, in het huidige West-Vlaanderen. Deze bron biedt een caleidoscopisch beeld van het toenmalige landschap van stad (Tielt-binnen) en hinterland (Tielt-buiten) én van haar band met de bevolking.

De drie daarop volgende bijdragen bevatten eveneens case studies, die de lezer inspiratie en methodologische wenken aanreiken om gelijkaardig landschapshistorisch onderzoek aan te pakken. De Antwerpse onderzoekers Hadewijch Masure, Iason Jongepier, Tim Soens, Reinoud Vermoesen en Ewald Wauters onthullen de bewoningsgeschiedenis van de polderhoeve Oud Arenberg, gelegen in de huidige gemeente Beveren. Hun Gentse collega's Lies Vervaeke en Andy Ramandt doen hetzelfde voor de site met walgracht Trente, in het huidige Zuienkerke bij Brugge. In beide bijdragen worden deze historische landbouwuitbatingen echter niet als eilanden in het landschap beschouwd, maar wordt hun evolutie in de landschappelijke context geplaatst. Een andere gelijkenis houdt in dat de auteurs zich niet enkel beperken tot één type bron, maar juist via juxtapositie en confrontatie van diverse soorten bronnen de landschaps- en bewoningsgeschiedenis reconstrueren. In de vijfde bijdrage, van archeoloog Hans Blanchaert, wordt op zoek gegaan naar een verdwenen landschapselement: de zeventiende-eeuwse verdedigingslinie tussen Ieper en Komen. Anders dan de voorgaande auteurs, gebruikt Blanchaert historische kaarten en een GIS om aan archeologische prospectie te doen. Stap voor stap toont hij aan hoe de verdwenen linie gelokaliseerd én op het terrein teruggevonden kan worden.

Het is u wellicht opgevallen dat de bijdragen van dit nummer enkel betrekking hebben op het historische Vlaanderen. Dat is louter toeval. De redactie hoopt echter dat ze de lezers kunnen inspireren en aanzetten om ook in andere delen van (het huidige) Vlaanderen op zoek te gaan naar de evolutie en transformatie van het landschap. Dat onderzoek is immers nodig willen we op een dag eens werk maken van een overkoepelende landschapsbiografie van Vlaanderen, een overzichtswerk dat nog geschreven moet worden. Het zou een prachtig instrument vormen voor erfgoedwerkers, landschapsbeheerders, planners, stedenbouwkundigen en historici die, elk op hun manier, het verleden én de toekomst van ons landschap willen blijven koesteren.

Bram Vannieuwenhuyze

Namens de redactieraad.